

A személyes tudás megszemélyesítője

Bruce Caldwell–Hansjoerg Klausinger: *Hayek. A Life, 1899–1950.* The University of Chicago Press, Chicago–London, 2022, 840 o.

Nem kisebb az ambíciója Caldwell és Klausinger e kötetének és a készülóban lévő másodiknak, mint az, hogy *a* Hayek-életrajz legyen. Nem is annyira meglepő ez az ambíció, ha vetünk egy pillantást a két szerző munkásságára: mindketten kiemelkedő elmélet-történészek, és mindketten évtizedek óta foglalkoznak Hayek életművével. Caldwell – mint Hayek összes művének (sorban immár a harmadik) szerkesztője – számos nagy Hayek-mű újra kiadását szerkesztette az elmúlt két évtizedben.

Eddig ismeretlen részleteket is feltárva mutatják be Friedrich August von Hayek – a 20. század egyik meghatározó közgazdásza és politikai filozófusa – életének első 51 évét úgy, hogy közben munkásságát is hozzáértő módon interpretálják. A történelmi tudást és módszereket igénylő életrajzírást az elmélet-történettel vegyítik a szerzők, s a tudományosság kritériumaiból egyik szempontból sem engedve írtak – kis túlzással – regényként olvasható kötetet: 730 lábjegyzetelt oldal a főszöveg, a maradék 110 oldalt pedig a köszönetnyilvánítás, a hivatkozások és az archív források felsorolása, valamint az index teszi ki.

A kötet Hayek életének azt az első szakaszát mutatja be, amelyet főként Ausztriában és Nagy-Britanniában töltött, egy 15 hónapos New York-i tanulmányutat és rövidebb amerikai és európai előadó körutakat leszámítva. A három meghatározó kutatási témája Hayeknek ekkoriban az üzleti ciklusok elmélete, a szocialista kalkulációs vita és a társadalomtudományos gondolkodás megváltozását feltáró Abuse and Decline and Reason projekt. Eredetileg az utóbbiba tartozott volna az *Út a szolgáshoz* című műve is, végül azonban önálló és fontos helyet kapott az életműben (*Hayek* [1944/1991]). Az életrajz szempontjából ott zárul a kötet, amikor Hayek elhagyja Európát, Nagy-Britanniát és családját, hogy Chicagóban folytassa a karrierjét és kezdje el építeni új családját.

A források jelentős része – archívumok, kéziratgyűjtemények, családi levelezés, a család tagjaival saját maguk által készített interjúk¹ – eddig ismeretlen volt. A szerzők olyan egyensúlyt találtak a különböző források és az életmű értelmezésének különböző szempontjai között, amely kifejezetten izgalmassá teszi a könyvet. Részletgazdag, mégsem

¹ Főleg Hayek személyes levelezésének egy része vagy Bruce Caldwell Hayek lányával, Christine Hayekkel készített interjúi.

vész el a részletekben, a Hayek-művek bemutatása sem feszíti túl az életrajz kereteit. A történelmi háttér ecsetelése sem kalandozik el túlságosan, és az is „arányos”, hogy hol Hayek szemszögéből, hol narratívát alkotva, hol pedig a kortársak szemével, leveleket, írásos és szóbeli visszaemlékezéseket, a Hayek és a Hayek család tagjaival készült interjúkat is felhasználva mutatják be az eseményeket és a műveket.

A könyv hosszú, de nem olyan terjedelmes, amilyen terjedelmes lehetne, ha a szerzők mindent elmondtak volna, amit el tudnának mondani. Ez a fegyelem érezhetően a kötet javára vált, bár valószínűleg nem pusztán a szerzők önfegyelme van mögötte, hanem a kiadó szerkesztőinek megfontolásai is. A kimaradt részleteket ugyanakkor az érdeklődő olvasó megtalálhatja a szerzők által jegyzett tanulmányokban, amelyeket az alapos hivatkozásjegyzéket követve könnyű megtalálni.

Hayek tisztelői számára letehetetlen a kötet, mert már néhány oldal után világos, hogy e két szerző olyan mértékig ismeri az életművet, a történeti és elmélet-történeti hátteret, illetve a Hayek családot, hogy egy pillanatra sem kételkedünk abban a képességükben, hogy elmondják: ilyen volt Friedrich Hayek. Nem a szabadpiac örök érvényű igazságát tévedhetetlenül képviselő F. A. Hayek. Hanem „Fritz” Hayek, aki hol „von”-nak hívatja magát, hol nem, bukdácsol a gimnáziumban, autómobilal utazik „Poldi nénnivel” (Leopoldine von Wittgenstein) a bécsi Ringstrassén (36. o.), érthetetlen előadást tart Cambridge-ben (281–282. o.), ügyesen helyezkedik a bécsi akadémiai világban (249–257. o.), és – a fedőlapon lévő kép tanúsága szerint is – Lederhosenben túrázik az Alpokban (hetekig). Találkozunk azzal a Hayekkel, aki „túl korlátoltnak érzi magát” (296. o.) ahhoz, hogy megértse Keynes *Treatise on Money*-jét (Keynes [1930]), és aki retteg attól, hogy haladó közgazdaságtan-kurzust kell tartania a háború idejére Cambridge-be költöztetett London School of Economicson, mert tudja, hogy hiányos a matematikai közgazdasági tudása, amit a vele különösen rosszban lévő Káldor Miklós többször ki is használ arra, hogy megszégyenítse (503. o.).

Megismerjük azt a Hayeket is, aki játszi könnyedséggel doktorál jogból és politológiából Bécsben (159–161. o.), elsőprő sikert arat a London School of Economicson 1931-es előadás-sorozatával (a hallgatói közt szerepel Ronald Coase, 282–284. o.), és szembeszáll az egyre inkább a keynesi közgazdaságtan és a szocializmus felé forduló brit kollégáival (334–381. o.). Olvashatunk arról a Hayekről is, aki személyesen végez terepkutatást Gibraltáron, hogy egészen gyakorlatias gazdaságpolitikai javaslatokkal szolgálhasson a brit kormánynak (567–572. o.). Eközben mindenkivel – Keyneszel, Joan Robinsonnal, Harold Laskivel, a „vörös professzorral” is – jó személyes kapcsolatot ápol, majd tudóshoz szinte illetlenül népszerűvé teszi az Út a szolgáshoz sikere, és lesz általa az 1945-ös brit választási kampányban emlegett „osztrák” (582. o.).

A mű harminchat 20-30 oldalas fejezetből áll, Hayek meghatározó életrajzi részeknek megfelelően hat részre osztva. Az öt fejezetből álló 1. részt Hayek családjának, gyermekkorának, illetve a századfordulós Bécsnek a bemutatása teszi ki, majd Hayek egyetemi és New York-i ösztöndíjas éveinek tárgyalása következik a 2. rész hat fejezetében. Utóbbiban különösen érdekes a bécsi akadémiai körökben akkoriban oly fontos, az egyetemi oktatást kiegészítő – ha nem helyettesítő – informális műhelyek

(körök) egymást átfedő hálózatának feltárása. Hayek kutatóvá és családos emberré válásának történetét taglalja a négyfejezetes 3. rész. Kutatóvá válásának egyik főszereplője Ludwig von Mises és az általa létrehozott Konjunktúrakutató Intézet, család-fővé válásának pedig Hella (Helena Fritsch), Hayek első felesége és az általa – sokkal inkább, mint általuk – egyben tartott házasság, család és háztartás.

Hayek londoni éveit teszik ki a kötet jelentős részét. A 30-as évek a Keyneszel, követőivel és a szocialistákkal folytatott szakmai, valamint az Ausztriában és Németországban élő családtagjaival folytatott politikai vitái jegyében telnek – mindből vesztesen kerül ki, de legalábbis magára marad, ahogy ezt a hosszú, kilenc fejezetből álló 4. rész aprólékosan bemutatja. A háború éveit (a nyolc fejezetből álló 5. rész tanúsága szerint) a tervgazdaság és a diktatúra technikáin túlmenő, tágabb politikai gazdaságtani és eszmetörténeti elemzését, a háború utáni évek (a hat fejezetből álló 6. rész elbeszélése szerint) pedig a liberálisok nemzetközi közösségének megszervezését és az elhúzódozó válás zaklatott éveit jelenti Hayek számára.

A kötet egyik meg nem fogalmazott és meg nem válaszolt nagy kérdése a magánélet, a történelmi események személyes interpretációja és a tudományos kutatás kapcsolata. El lehet-e választani az embert a tudományos munkájától? A Friedrich Hayek munkássága iránt érdeklődőknek kell-e tudniuk, hogy Hayek bukácsolt a gimnáziumban (45–56. o.), hogy fiatal ösztöndíjasként utálta New Yorkot (167–180. o.), hogy édesapja nem volt mentes a kor általános antiszemitizmusától (64–68. o.), a családtagjai, főleg édesanyja, Felicitas és idősebbik bátyja, Heinz pedig később náci szimpatizánsok lettek (414–432. o.)? Kell-e azt tudnunk, hogy Hayeknek családfőként olyannyira „fogalma sem volt” a háztartásról (404. o.), hogy a saját konyhájában sem nagyon járt soha, hogy első házasságát – amely jellemző módon a második világháború éveit alatt látszott a legboldogabbnak (503–508. o.) – nem egészen úriemberhez méltó módon bontotta fel?

A jelen közgazdászainak pozitivista tudományfelfogásától talán távol áll annak a kérdésnek a feszegetése, hogy lehet-e a rossz ember jó közgazdász (*McCloskey* [2000]). Mindenesetre a kötet tanúsága szerint nem volt rossz ember Hayek. Igaz, nem volt sem *smart*, sem *nice guy*.² Nem volt *smart*, mert saját bevallása szerint sem tudott gyorsan reagálni a problémákra, az alapoktól kezdve kellett végiggondolnia újra és újra mindent, s ebben elütött barátjától, Lionel Robbinstól, akinek a fejében volt minden részlet. Saját magát *puzzlernek* tartotta, szemben Robinsszal és sokan másokkal, akik a tárgyak mesterei voltak.

Nem tűnne Hayek *smartnak* manapság azért sem, mert nem használt matematikát, és talán nem is igen ismerte az újabb matematikai módszereket, bár kétségkívül egészen fiatalon még megvolt benne az elszánás, hogy megtanulja őket (147. o.). A kötet kevés könnyelmű állításainak egyike az, hogy az osztrák közgazdászok matematikától való idegenkedése az osztrák oktatási rendszer sajátosságaira vezethető vissza (46. o.), tudniillik arra, hogy a klasszikus műveltség sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a matematikánál. De egy hayeki, misesi vagy lachmanni elme miért is ne tudta volna megtanulni a matematikát, ha a tudományos kutatásban

² *McCloskey* [2000] nehezen lefordítható kifejezései.

hasznosnak gondolta volna? Elvégre Hayek is, Mises is jogászdoktorok voltak, mégis a közgazdaságtanban alkottak nagyot.

Hayek egyáltalán nem volt az a magába zárkózó, 19. századi, arisztokratikus professzor, amilyennek körmondatai alapján gondolnánk. Az, hogy sokkal nagyobb karriert futott be, mint Ludwig von Mises, részben éppen annak köszönhető, hogy képes volt jó viszonyt ápolni legádázabb szakmai ellenfeleivel is (205. o.). Érdekes kivétel Káldor Miklós, akinek Hayekhez fűződő viszonyáról Hansjoerg Klausinger külön tanulmányt is írt (*Klausinger* [2011]), de a kötetben is többször felbukkan mint Hayek szinte egyetlen olyan kollégája, akivel nemcsak szakmai vitái voltak, de személyes viszonyuk is ellenséges volt.³

Mai szemmel nézve Hayek publikációs listáját, furcsa, hogy egyetlen többszerzős mű sincs benne. Hayek szerkesztett tanulmánykötetet, de soha nem volt társszerző. Ha ez nem is, első felesége és az első házasságából származó gyermekei éppen eleget mesélnek arról, hogy Hayek mennyire nem volt *nice guy*. A magánéleti szál tragikus hősei egyértelműen ők: Hella, Christine és Lorenz (Laurence) megsínylették azt, hogy Hayek életében a családot mindig háttérbe szorította a közgazdaságtan. Családja számára ő volt a tudós professzor (*the prof in the study*), aki soha nem hagyta abba a munkát.

Eddig is ismert volt (*Ebenstein* [2018], *Madarász* [2005] 165. o.), hogy Hayek 1947 és 1950 között húzódó válását nehéz úgy értelmezni, hogy a viselkedéséből ne az általa oly éles szemmel megrajzolt „hamis individualizmus” (*Hayek* [1948/1995]) arroganciáját olvassuk ki. A részleteket – a két szerző naplóbejegyzéseket, levelezést, Christine Hayekkel készült interjúkat feldolgozó munkájának köszönhetően – most jobban megismerve érthetőbbnek tűnnek Hayek motivációi, de cselekedetei védhetőbbnek aligha. A válás idején 18-20 éves Christine Hayek erről az időszakról szóló, megindító elbeszéléseit olvasva csak akkor nehéz neki igazat adni, amikor az édesapját menteti. Ha Christine-t elfogultnak gondoljuk is, beszédes, hogy a tökéletes angol gentleman Lionel Robbins számára is „meghalt” Hayek 10 évre (718. o.).

A jó oldalon találja Hayeket a kötet másik tragikus története, a családtagjai náci szimpátiája. Hayek az első perctől kezdve átlátott Hitleren, szörnynek tartotta, de családtagjai másként vélekedtek. 1928-ban elhunyt édesapja sem volt mentes az antiszemizmustól, fivérei – különösen idősebbik bátyja, Heinz, aki az SA-nak, majd a náci pártnak is tagja volt – és édesanyja pedig Hitler hatása alá kerültek. Hayeknek meggyőzni ugyan nem sikerült őket, de nem adta fel, és nem is szakított velük. Hazautazgatott Ausztriába még az *Anschluss* követően is, amikor – főleg a brit állampolgárság felvétele után – már a Gestapo is figyelte. Tehát családtagjain keresztül nagyon közelről figyelhette meg a szolgáshoz vezető út állami propaganda által formált pszichológiáját.

A másik nagy kérdés, amelybe elkerülhetetlenül bele-beleütközünk a kötet olvasása közben, a közgazdasági kutatás mibenléte. Miközben Hayek keveset változtatott álláspontján bécsi ifjúságához képest, a közgazdaságtan módszerei gyökeresen

³ Egy másik magyar, és szintén későbbi lord, Balogh Tamás sem túl hízelgő szerepben tűnik fel a kötetben az Út a szolgáshoz egyetlen olyan közgazdász kritikusaként, aki szakmai érvek híján a „német” kártyát (567. o.) játssza ki Hayek ellen. A második kötetben vélhetően majd felbukkanó lord Bauer talán visszább billenti az első kötet Hayek szempontjából meglehetősen negatív „magyarmérlegét”.

megváltoztak. A New York-i tartózkodásának legérdekesebb momentumai az, hogy Hayek hogyan viszonyul az amerikai közgazdaságtanhoz. Meglepi, hogy az Európában – legalábbis Bécsben – már rég eltemetett történeti iskolát látja viszont Wesley Clair Mitchell előadásain (181–191. o.) a kvantifikálásra nagyobb hangsúlyt fektető formában. Hayek számára pusztán empirikus kutatás nem létezett, az elmélet nélküli előrejelzés pedig nem közgazdaságtan, hanem politika. Ezért feltűnő az, ahogyan a „valamiből élni kell” elven – az osztrák Konjunktúrakutató Intézet vezető kutatójaként – úgy írja meg az elvárt előrejelzéseket, hogy azok összhangban álljanak saját szakmai meggyőződésével, amely kizárja, hogy pusztán empirián alapulva jelezzünk előre idősorokat (230–234. o.).

Később, a London School of Economicson, részben a saját maga által szervezett szemináriumokon Hayek szemtanúja annak, ahogyan a közgazdaságtani kutatás egyre matematizáltabbá, egyre keynesistábbá és egyre pozitivistábbá válik. Ezeket az éveket legtömörebben az a Lachmann-idézet foglalja össze a kötetben, miszerint:

„Amikor az LSE-re jöttem [már mint *Ludwig Lachmann*] a korai 30-as években, mindenki hayekista volt; az évtized végére csak ketten voltunk, Hayek és jómagam.” (271. o.)

Miért nem lett keynesista Hayek is? Az LSE és az angol egyetemek tele voltak bri-liáns elmékkal. Ha ők „megtértek” – a szerzők maguk használják ezt a kifejezést –, akkor Hayek miért nem? Ez a kérdés már csak azért is felvethető, mert Hayeknek saját bevallása szerint sem sikerült megalkotnia azt a gazdaságciklus-elméletet, amit remélt (377. o.). A *Pure Theory of Capital* (*Hayek* [1941]) nem is követte a tervezett második kötet, s ezek után Hayek 20 évig nem is írt a gazdasági ingadozások témájában. Egyrészt, a racionális magyarázat az lehet, hogy Hayek mint született kívülálló nem értékelte sokra a keynesista közösséghez való tartozás nyújtotta kollektív javakat, miközben a megtéréssel leértékelte volna addig felépített „ellen-Keynes” reputációját (*Ferrero* [2013]). Valószínűleg azonban Hayek egyszerűen meg volt győződve az igazáról, s a meggyőződést legitim oknak tartotta a kutatás folytatásához, hiszen

„az igazság olyan valami, amiről csak úgy lehet gondolkodni, ha hiszünk benne” (*Polányi* [1958/1994] 104. o.).

1936 novemberében a Londoni Gazdasági Klubban adta elő a később *Economics and Knowledge* címmel megjelent írását (*Hayek* [1937]), s ekkor – ahogy *Ludwig Lachmann* fogalmazott – „mindenkinél az volt az érzése, hogy valami fontos hangzott el” (326–327. o.). Ettől kezdve Hayek a saját kutatási programját követte. Koherensebbé válik az életmű, ha azt olyan közgazdász munkásságaként tekintjük, aki a tudásprobléma, illetve a személyes tudás természetét, annak gazdasági és közgazdasági kutatásbéli jelentőségét tárja fel, s ennek következményeként elutasítja a pozitívista tudományfelfogást is.

E kutatási program részének tekintve nem a közgazdaságtantól való elfordulásként látjuk ekkor Hayek eszmétörténeti kutatásait.⁴ Ha a tudás és az eszmék

⁴ Ahogy *Gottfried Haberler* fogalmazott *Fritz Machlup*nak írt levelében (486. o. 9. lábjegyzet).

elsődlegességét hangsúlyozzuk, a tudás változásait nem vezethetjük le a materiális körülményekből, ezért a szerzők szerint (488. o.) Hayek teljes mértékben egyetértett volna Keynes azon meglátásával, hogy

„rendkívül eltúlozzák a hagyományos érdekek erejét az eszmék fokozatosan érvényesülő hatalmával szemben” (Keynes [1936/1965] 407. o.).

A személyes tudás logikájából következik – ahogy az iménti Polányi-idézet is sejteti –, hogy hinni az igazunkban nem esik a tudományon kívül. S ez a Hayek-életmű egy másik nagy kérdése: mi a szakmai és politikai meggyőződések szerepe a közgazdasági kutatásban? A pozitivistá válasza nyilván megint csak az: semmi. Hayek azonban valószínűleg nem így gondolta, hiszen önmagát elsősorban tudósnek tartotta, mégsem próbálta soha elrejtetni klasszikus liberális meggyőződését, sőt a háború után megszervezte a ma is létező Mont Pèlerin Societyt. Az is kiderül, hogy Hayek megkérdőjelezte az értékmentes történetírást (666. o.), és el tudta képzelni a tudományos munkáját azon cél által vezérelve, hogy választ adjon a „progresszív érvekre” (681. o.), és hogy Az értelmiségiek és a szocializmus című esszéjét (Hayek [1949/1995]) kutatási programnak is tekinthetjük (688. o.).

Az érdekes kérdés nem az, hogy számunkra, Hayek műveinek olvasói számára elválasztható-e egymástól Hayek közgazdasági és „apologéti” munkássága, hiszen ez csak szándék kérdése a részünkről. Az érdekes inkább az, hogy ő szétválasztotta-e. Hogyan gondolkodott a meggyőződés által vezérelt kérdésfeltevések tudományos voltáról? A kötetet olvasva az a válasz rajzolódik ki, hogy Hayek úgy gondolta: jobb nyílt lapokkal játszani, mert a tudományt is folyamatában kell vizsgálni, akár a piacot, amelyben a személyes tudások jó esetben úgy adódnak össze, hogy az eredményt egyikünk személyes tudása alapján sem jelezhetjük volna előre. Hayeknek a második világháború utáni osztrák akadémiai világból az „erős” személyiségeket hiányoló – a Rockefeller Foundationnak írt (publikálatlan) – jelentését idézve a szerzőpáros meg is jegyzi, hogy mintha „összekeverné” a tudományos teljesítményt az egyéniséggel (633. o. 32. lábjegyzet).

Ha több évtizedig tanulmányozzuk ugyanannak a kutatónak a munkásságát, talán óhatatlanul is azonosulunk vele. A szerzőpáros úgy kerüli el az ebből adódó torzítást, hogy egyszerűen csak el akarja mondani Hayek történetét (8. o.). De – mondaná Hayek – ilyen nincs, mert a tények soha nem beszélnek önmagukért. A szerzőpáros nem is a tényeket hagyja beszélni, hanem a történetek szereplőit, s ettől lesz Hayek tisztelői számára lebilincselő olvasmány ez a kötet. Hayek egy-egy művéről talán nem tudnak meg újat belőle azok, akik jól ismerik a munkásságát, de nagyon meglepődnék, ha nem mondana újat legtöbbüknek a művek keletkezéstörténetéről.

A sors iróniája, hogy a tervezettség egyik legnagyobb elméleti kritikusa egyetlen nagy tudományos tervét sem valósította meg – legalábbis életének ebben az első szakaszában. Hiába halmozott fel hatszáz (!) kötetnyi 1900 előtt kiadott pénz- és bankelméleti irodalmat (465. o.), nem készült el a nagy pénzelméleti mű, ahogy sem a cikluselméleti, sem az eszmetörténeti kutatás nem olyan eredménnyel zárult, ahogy tervezte. Az Út a szolgáshoz című művét sem az amerikai jobboldalnak

szánta ajánlott olvasmányként, hanem a brit baloldalnak. Ez a kötet azt segít megérteni, hogy ennek ellenére hogyan lesz e fél életmű – hayeki cselekvés, de nem hayeki tervezés eredményeként – mégis koherens.

Hivatkozások

- EBENSTEIN, L. [2018]: Hayek's Divorce and Move to Chicago. *Econ Journal Watch*, Vol. 15. No. 3. 301–321. o. <https://econjwatch.org/articles/hayeks-divorce-and-move-to-chicago>.
- FERRERO, M. [2013]: A Theory of Conversion to Exclusive Religious and Political Faiths. Megjelent: *Cabrillo, F.–Puchades-Navarro, M. A.* (szerk.): *Constitutional Economics and Public Institutions. Essays in Honour of José Casas Pardo*. Edward Elgar, Cheltenham, 345–359. o.
- HAYEK, F. A. VON [1937]: Economics and Knowledge. *Economica*, Vol. 4. No. 13. 33–54. o. <https://doi.org/10.2307/2548786>.
- HAYEK, F. A. VON [1941]: *The Pure Theory of Capital*. University of Chicago Press, Chicago.
- HAYEK, F. A. VON [1944/1991]: *Út a szolgáshoz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- HAYEK, F. A. VON [1948/1995]: *Igaz és hamis individualizmus*. Megjelent: *Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 439–464. o.
- HAYEK, F. A. VON [1949/1995]: *Az értelmiségiek és a szocializmus*. Megjelent: *Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 221–238. o.
- KEYNES, J. M. [1930]: *A Treatise on Money*, Vol. I–II. Macmillan, London.
- KEYNES, J. M. [1936/1965]: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KLAUSINGER, H. [2011]: Hayek and Kaldor. *Close Encounter at LSE. History of Economic Ideas*, Vol. 19. No. 3. 135–163. o.
- MADARÁSZ ALADÁR [2005]: Friedrich August von Hayek (1899–1992). Megjelent: *Bekker Zsuzsa* (szerk.): *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*. KJK-Kerszöv, Budapest, 151–168. o.
- MCCLOSKEY, D. N. [2000]: “He’s Smart. And He’s a Nice Guy, Too”. Megjelent: *How To Be Human. Though an Economist*. The University of Michigan Press, Ann Arbor, <https://doi.org/10.3998/mpub.11551>.
- POLÁNYI MIHÁLY [1958/1994]: *Személyes tudás, II. Úton egy posztkritikai filozófiához*. Atlantisz, Budapest.

Czeglédi Pál